

Anna CZARNY

LIMITY ZADŁUŻENIA JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO NA PRZYKŁADZIE POWIATÓW WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO

THE DEBT LIMITS OF LOCAL GOVERNMENT THE EXAMPLE OF DISTRICTS WEST POMERANIAN

Katedra Analizy Systemowej i Finansów, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny
w Szczecinie, ul. Klemensa Janickiego 31, 71-270 Szczecin, e-mail: anna.czarny@zut.edu.pl

Summary. The debt ratios are an important determinant of stability and financial security of local government units. This article presents limits on the debt of selected local government units on the basis of a legally defined indicators.

Słowa kluczowe: jednostka samorządu terytorialnego, wskaźniki zadłużenia, limity zadłużenia.
Key words: the unit of local government, the debt ratio, the debt limits.

WSTĘP

Obowiązujący w Polsce sposób finansowania zadań jednostek samorządu terytorialnego (JST) opiera się na kilku grupach dochodów określonych prawem (art. 3 Ustawy z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach JST), takich jak: dochody własne, subwencja ogólna, dotacje celowe z budżetu państwa, środki pochodzące ze źródeł zagranicznych niepodlegające zwrotowi, środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej. Wraz z dofinansowaniem jednostek samorządowych z funduszy europejskich w latach 2004–2006 oraz 2007–2013 realizowane były działania związane między innymi z infrastrukturą transportową, ochroną środowiska, kwestiami społecznymi czy edukacją. JST sięgały chętnie po bezzwrotne środki zewnętrzne, jednak chcąc z nich korzystać, musiały zapewnić dodatkowy kapitał we współfinansowaniu. Część JST korzystała z własnych środków, część dodatkowo się zadłużała. Porównując na przestrzeni lat 2004–2013 dynamikę dochodów ogółem z dynamiką zadłużenia¹, zauważa się bardzo dużą dysproporcję. Dochody ogółem łącznie we wszystkich JST wzrosły o 100%, a w powiatach o 85%, natomiast zadłużenie w JST wzrosło o 262%, a w powiatach o 297%. W związku z tym większego znaczenia zaczęło nabierać pojęcie zadłużenia JST, limitów zadłużenia, porównywanie wielkości zadłużenia na poszczególnych szczeblach samorządowych.

Celem niniejszego opracowania jest określenie limitów zadłużenia wybranych jednostek samorządu terytorialnego na podstawie prawnie określonych wskaźników.

¹ W celu przeprowadzenia obliczeń dynamiki wykorzystano tablice GUS dostępne na stronie internetowej.

MATERIAŁ I METODY

Badaniem zostały objęte powiaty województwa zachodniopomorskiego, prowadzące swoją gospodarkę finansową zgodnie z Ustawą z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym oraz Ustawą z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych. Dobór próby do badania został określony celowo; badaniem objęto wszystkie powiaty wspomnianego województwa w liczbie 18. Informacje potrzebne do przeprowadzenia badań pochodziły ze stron internetowych Biuletynu Informacji Publicznej Regionalnej Izby Obrachunkowej w Szczecinie i dotyczyły lat 2012–2014.

Do określenia limitów zadłużenia badanych powiatów posłużyły prawnie określone wskaźniki – dwa obowiązujące do 2014 roku oraz nowy indywidualny wskaźnik zadłużenia.

POJĘCIE ZADŁUŻENIA JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Z uwagi na specyfikę podmiotu, jakim jest JST, określenie konkretnej jednolitej granicy zadłużenia jest tematem wielu dyskusji. JST charakteryzuje się wieloma cechami; najistotniejsze dla przeprowadzonych badań, są:

- jawna gospodarka finansowa prowadzona na podstawie rocznego budżetu, który jest dostępny m.in. na stronach internetowych Biuletynu Informacji Publicznej;
- konstytucyjnie zagwarantowana osobowość prawna (art. 165 ust.1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.);
- niekomercyjny status przedsiębiorcy określony ustawowo (art. 1 ust. 2 oraz art. 36 pkt. 17 Ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym), zgodnie z którym JST zaliczana do instytucji gospodarki budżetowej stanowi podmiot sektora finansów publicznych (art. 9 pkt. 2 Ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych);
- brak możliwości ogłoszenia upadłości (art. 6 pkt. 2 Ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze);
- prawnie zagwarantowane możliwości zaciągania długu (art. 89 i art. 90 Ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych);
- prawnie określony próg zadłużania się (art. 243 Ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych).

W odróżnieniu od podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, określoną m.in. w art. 2 Ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, wobec JST stosuje się konkretny indywidualny wskaźnik dopuszczający maksymalny poziom zadłużania się. Należy zaznaczyć, że do końca 2013 roku obowiązywały jednolite dla wszystkich JST limity zadłużania się:

- do 15% relacji rocznych wydatków na obsługę długu (spłat kredytów i pożyczek oraz wykupów papierów wartościowych, wraz z należnymi odsetkami i dyskontem od nich) do dochodów ogółem JST² (zgodnie z art. 169 Ustawy z dnia 30 czerwca 2005 r. o finansach publicznych). W niniejszym opracowaniu wskaźnik ten będzie analizowany jako wskaźnik obsługi długu;

² W sytuacji, gdy relacja państwowego długu publicznego do PKB była wyższa niż 55%, wskaźnik nie mógł przekroczyć 12%.

- do 60% relacji łącznej kwoty długu na koniec roku budżetowego do dochodów ogółem JST (art. 170 Ustawy z dnia 30 czerwca 2005 r. o finansach publicznych). Wskaźnik ten będzie analizowany jako wskaźnik poziomu zadłużenia.

Od 2014 r. jedynym obowiązującym ograniczeniem zaciągania długu przez JST jest indywidualny wskaźnik zadłużenia IWZ (art. 243 Ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych). Ustawodawca, konstruując nowy wskaźnik, miał na celu zniesienie barier, które ograniczały JST o znacznym potencjale gospodarczym i w przypadku których zaciąganie dodatkowych zobowiązań nie stanowiłoby zagrożenia finansowego. Tym samym IWZ ma stanowić dla tych jednostek instrument bezpiecznej polityki rozwojowej. Z drugiej strony wskaźnik ten powinien dyscyplinować te JST, które mając wysokie obciążenia finansowe, będą zachowywały dużą ostrożność przy zaciąganiu nowych kredytów i pożyczek.

Jak wykazuje dotychczasowa praktyka, IWZ nie jest korzystnym rozwiązaniem dla wszystkich JST³. Krytyczne uwagi dotyczą takich kwestii, jak:

- wyliczenia oparte na danych historycznych, nieodzwierciedlających aktualnej sytuacji finansowej JST;
- sposób liczenia nadwyżki operacyjnej do dochodów ogółem;
- przyjęty termin wprowadzenia IWZ (w pierwszym roku jego obowiązywania, tj. od 2014 r. do jego wyliczenia, były uwzględniane wyniki budżetowe uzyskane przez JST w latach 2011–2013, przy spowolnieniu gospodarczym);
- brak możliwości zadłużania się tych JST, które nie osiągnęły nadwyżki operacyjnej;
- kreacja zdolności obsługi długu kosztem wyprzedaży majątku komunalnego;
- konieczność przesunięcia wydatków związanych z obsługą zadłużenia na następne lata, czego konsekwencją jest wzrost kosztów z tego tytułu oraz kumulacja stałych wydatków w następnych latach;
- zależność wskaźnika od wielu zmiennych, utrudniających jego zaplanowanie i realizację.

Zaletą IWZ jest jego odniesienie do faktycznych możliwości spłaty i obsługi zadłużenia JST z nadwyżki operacyjnej powiększonej o dochody ze sprzedaży majątku.

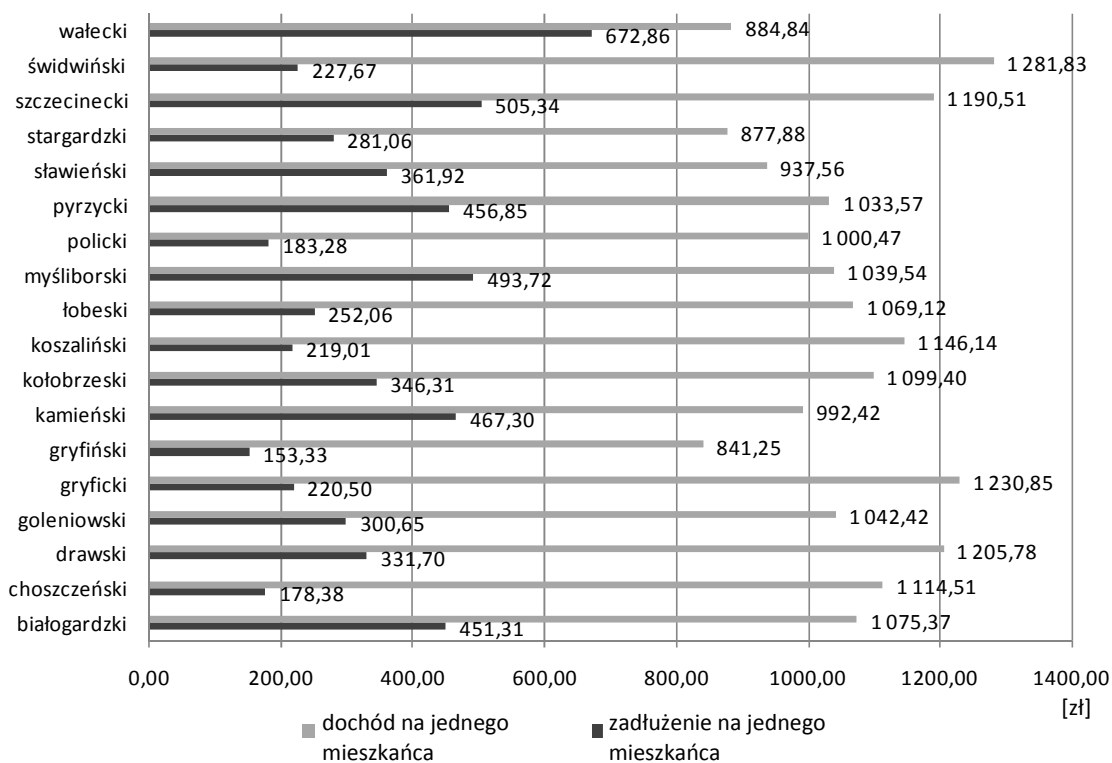
WSKAŹNIKI ZADŁUŻENIA W ANALIZOWANYCH POWIATACH

W celu przeprowadzenia obliczeń, dotyczących omówionych wyżej wskaźników zadłużenia, poddano analizie dane budżetowe powiatów. Źródłem informacji były strony internetowe Biuletynu Informacji Publicznej Regionalnej Izby Obrachunkowej w Szczecinie. Dane budżetowe dotyczyły takich pozycji, jak:

- dochody ogółem – wykonanie (ze sprawozdania Rb-27s),
- dochody bieżące – wykonanie (ze sprawozdania Rb-27s),
- dochody ze sprzedaży majątku – wykonanie (ze sprawozdania Rb-27s),
- wydatki bieżące – wykonanie (ze sprawozdania Rb-28s),
- wydatki na obsługę długu – wykonanie (ze sprawozdania Rb-28s),
- zobowiązania ogółem (ze sprawozdania Rb-Z).

³ Badania zostały przeprowadzone przez Biuro Analiz Sejmowych i obejmowało 69 JST różnego szczebla.

Powiaty oceniane pod względem poziomu zadłużenia czy możliwości obsługi długu zostały w pierwszej kolejności sklasyfikowane pod względem stopnia zamożności. Do tego celu posłużyła relacja dochodu ogółem, jaki wypracował konkretny powiat w roku budżetowym, do liczby jego mieszkańców. Zgodnie z tą klasyfikacją zamożność powiatów województwa zachodniopomorskiego w 2014 roku była zróżnicowana, co przedstawiono na rys. 1. Dodatkowo rysunek ten przedstawia stopień zadłużenia powiatów na jednego mieszkańca.

Rys. 1. Dochód ogółem oraz zadłużenie na jednego mieszkańca w poszczególnych powiatach, według stanu ludności na 30.06.2014 r.

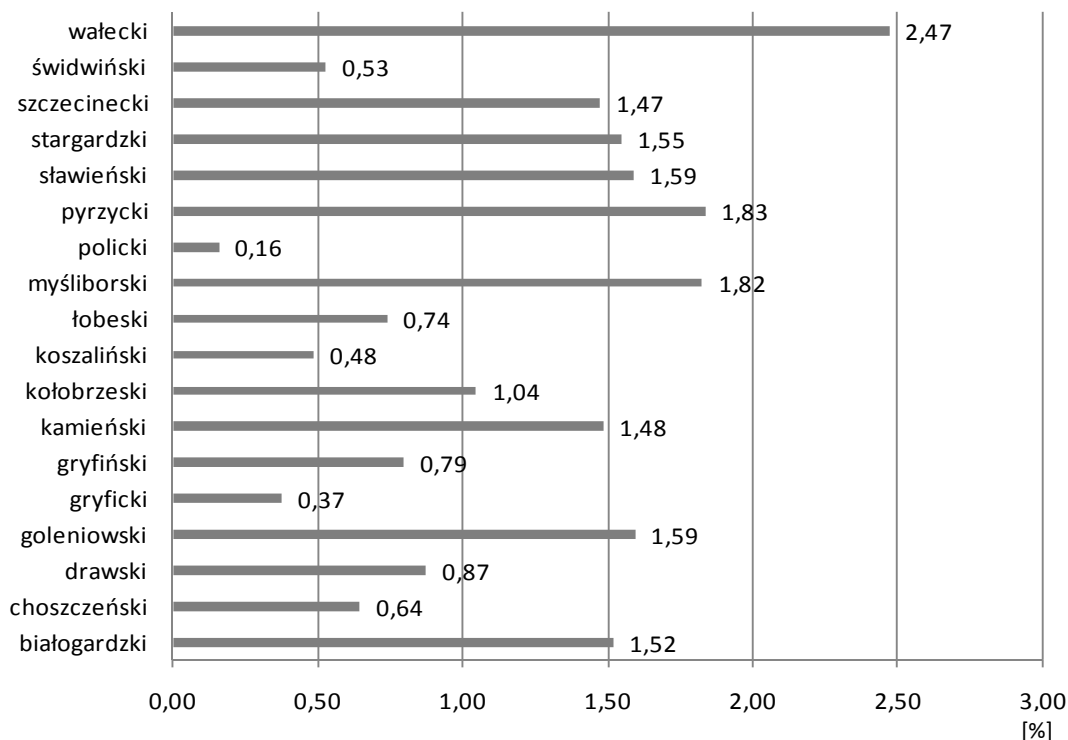
Źródło: opracowano na podstawie danych Biuletynu Informacji Publicznej, <http://www.szczecin.rio.gov.pl>, dostęp: wrzesień 2015 r.

Najwyższym stopniem zamożności charakteryzował się powiat świdwiński, którego dochód na jednego mieszkańca wyniósł 1281,83 zł. Sytuacja ta wynika jednak z korzystnej relacji wielkości dochodów (pod tym względem 11 miejsce na 18 powiatów) do stosunkowo małej liczby mieszkańców (15 miejsce). Warto nadmienić, że udział dochodów własnych w dochodach ogółem wyniósł nieco ponad 26%, co z kolei wskazuje na niski stopień samodzielności dochodowej tego powiatu⁴. Najmniej zamożnym powiatem w analizowanym roku okazał się powiat gryfiński (z dochodem 841,25 zł na jednego mieszkańca), na co wpływ miała duża liczba mieszkańców – pod tym względem powiat zajął 2 miejsce na 18. Jednak stopień samodzielności dochodowej był wyższy niż w powiecie świdwińskim i wynosił ponad 33%. Dodatkowo powiat gryfiński charakteryzował się najniższym poziomem zadłużenia

⁴ Należy pamiętać, że powiaty charakteryzują się znacznie niższym stopniem samodzielności dochodowej w odniesieniu do gmin czy miast na prawach powiatów. Wynika to ze znacznego udziału wpływów z podatków lokalnych w strukturze dochodów własnych.

(153,33 zł na jednego mieszkańca). Wymienione relacje nie odzwierciedlają jednoznacznie stabilności finansowej danego powiatu; do tego służą wskaźniki zadłużenia, nazywane również limitami zadłużenia.

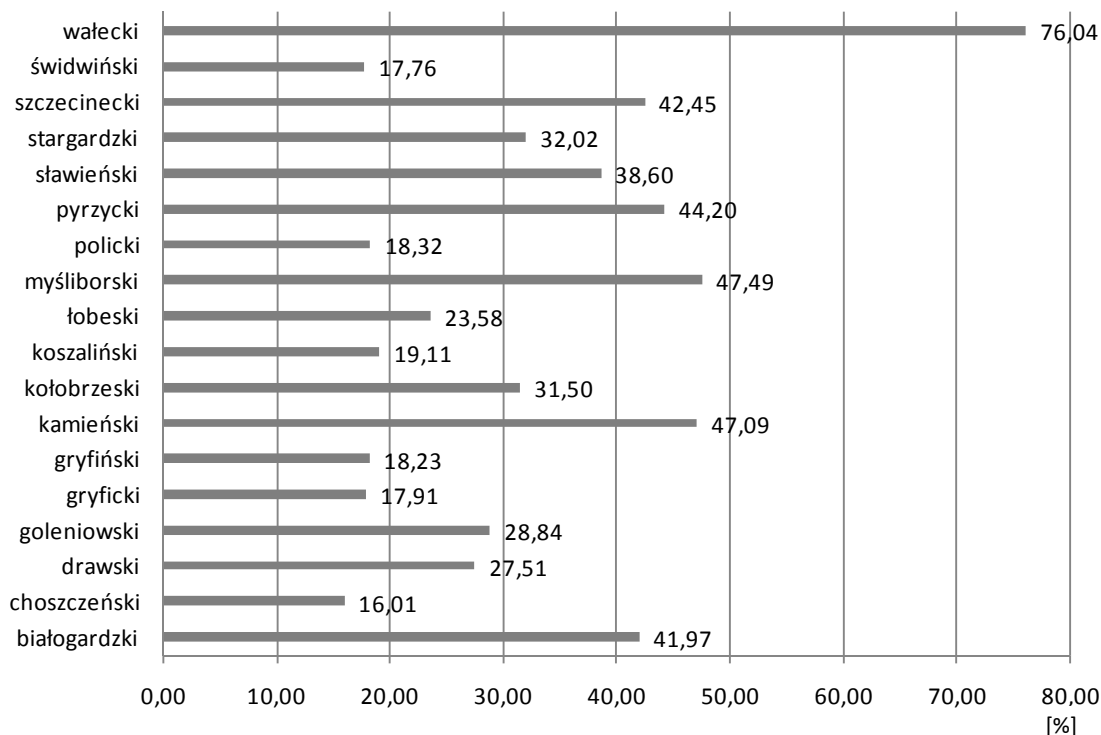
Pierwszym z analizowanych wskaźników zadłużenia jest wskaźnik obsługi długu. Jak już wspomniano, ma on obecnie charakter fakultatywny. W niniejszym opracowaniu wskaźnik ten obrazuje, w jakim stopniu powiaty pokrywały swoimi dochodami wydatki związane z obsługą zadłużenia. Obliczenia zostały przedstawione na rys. 2.

Rys. 2. Wskaźnik obsługi długu dotyczący wykonania za rok budżetowy 2014 w poszczególnych powiatach
 Źródło: opracowano na podstawie danych Biuletynu Informacji Publicznej, <http://www.szczecin.rio.gov.pl>,
 dostęp: wrzesień 2015 r.

Jak wynika z powyższego rysunku, żaden z powiatów nie przekroczył dopuszczalnego poziomu 15%, przy czym największa wartość (2,47%) dotyczyła powiatu wałeckiego. Porównując to z rys. 1, warto zauważyć, że udział zadłużenia na jednego mieszkańca był w tym powiecie największy i wynosił 672,86 zł. Bardzo niskim wskaźnikiem obsługi długu charakteryzował się natomiast, powiat policki (0,16%), co w zestawieniu z niewielkim zadłużeniem na jednego mieszkańca (183,28 zł) pozwala stwierdzić, że jest to powiat o dużym stopniu wypłacalności. Dodać należy, że powiat policki ma relatywnie niski poziom zobowiązań w postaci kredytów i pożyczek – zajmuje pod tym względem 15 miejsce na 18 powiatów.

Drugim fakultatywnym wskaźnikiem jest wskaźnik poziomu zadłużenia. Określa on, w jakim stopniu powiaty spłacały zadłużenie z otrzymanych dochodów w roku budżetowym. Obliczenia zostały przedstawione na rys. 3.

Rys. 3. Wskaźnik poziomu zadłużenia dotyczący wykonania za 2014 rok budżetowy w poszczególnych powiatach

Źródło: opracowano na podstawie danych Biuletynu Informacji Publicznej, <http://www.szczecin.rio.gov.pl>, dostęp: wrzesień 2015 r.

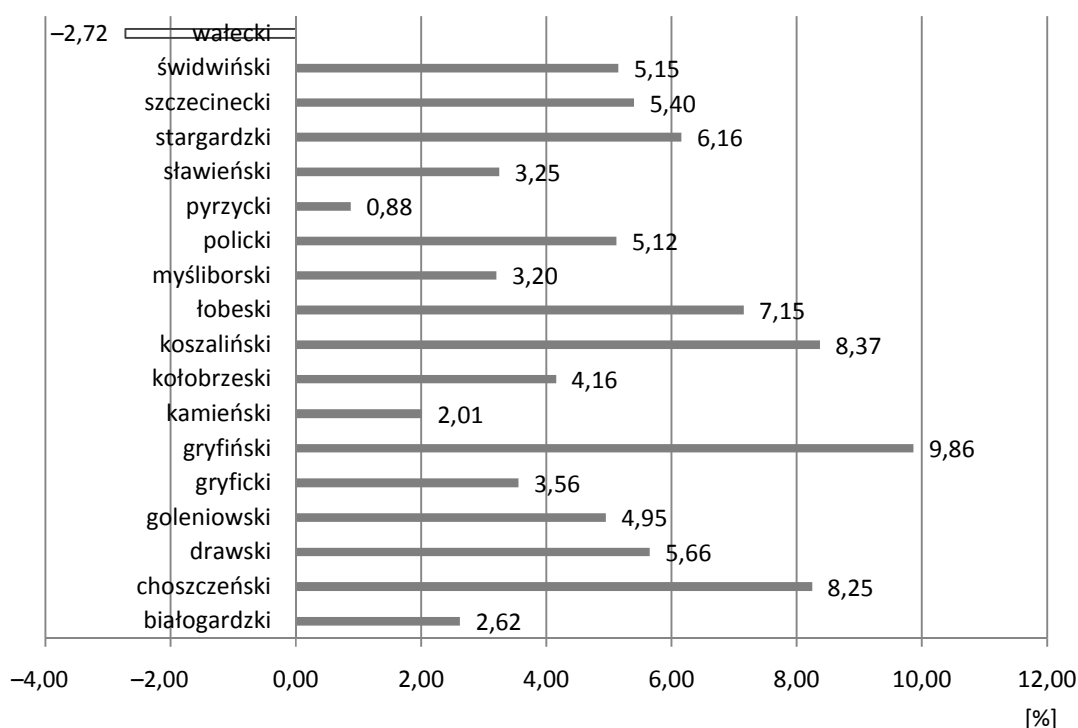
Najwyższy poziom zadłużenia dotyczył powiatu wałeckiego – adekwatny do wysokiego wskaźnika obsługi długu. W 2014 roku poziom zadłużenia w tym powiecie wyniósł 76,04%, a więc znacznie przekroczył dopuszczalny limit wynoszący 60%. Należy nadmienić, że powiat ten z niezależnych przyczyn realizuje program postępowania ostrożnościowego⁵. Pozostałe analizowane powiaty zachowały bezpieczny poziom zadłużenia – do 50%, w tym 6 powiatów – do 20% (świdwiński, policki, koszaliński, gryficki, gryfiński i choszczeński).

Obowiązujący od 1 stycznia 2014 roku IWZ charakteryzuje się odmienną konstrukcją od wskaźników omówionych wyżej. Zgodnie z nim powiat nie może uchwalić budżetu, w którym łączna wartość spłaty zobowiązań (z kosztami ich obsługi), w stosunku do dochodów ogółem, nie może przekroczyć średniej arytmetycznej z relacji sumy dochodów bieżących i dochodów ze sprzedaży majątku, pomniejszonych o wydatki bieżące do dochodów bieżących ogółem z ostatnich 3 lat. Istotną różnicą, w stosunku do nieobowiązujących już wskaźników poziomu zadłużenia i obsługi długu, jest dynamiczność IWZ – w celu jego obliczenia należy uwzględnić dane budżetowe z okresów minionych, na które jednostka samorządowa nie ma już wpływu. Możliwe są sytuacje, w których w powiecie o ustabilizowanej sytuacji finansowej w ostatnim roku budżetowym, ale mającym w minionych latach gorszą sytuację, zostanie znacznie ograniczony IWZ, co wpłynie na dalszy rozwój ekonomiczno-gospodarczy. Także na odwrót – powiat, w którym w ostatnim roku znacznie pogorszyła się

⁵ Informacje dostępne są w Uchwale nr VII.29.Z.2015 składu orzekającego RIO w Szczecinie, <http://bip.powiatwalecki.pl>, dostęp: wrzesień 2015 r.

sytuacja finansowa, będzie mógł wykorzystać wyższy limit zadłużenia niż faktycznie powinien. Ponadto należy mieć na uwadze to, że licznik wskaźnika składa się z różnicy między dochodami bieżącymi a wydatkami bieżącymi, skorygowanej o dochody ze sprzedaży majątku. Może to wpłynąć na kreację tych dochodów w danym roku budżetowym w celu poprawiania wartości wskaźnika.

Na rysunku 4 zilustrowane zostały limity zadłużenia powiatów, zgodnie z obowiązującym IWZ. W konstrukcji tego wskaźnika występują takie pozycje, jak: zrealizowane dochody ogółem, dochody bieżące i wydatki bieżące oraz dochody ze sprzedaży majątku. Wszystkie dane liczbowe pochodzą ze sprawozdań finansowych powiatów, zamieszczone na stronie internetowej Biuletynu Informacji Publicznej RIO w Szczecinie. Dodać należy, że stanowiło to duże ułatwienie przy obliczaniu IWZ, gdyż na stronach poszczególnych powiatów brakowało niektórych informacji.

Rys. 4. IWZ z lat 2012–2014 w poszczególnych powiatach

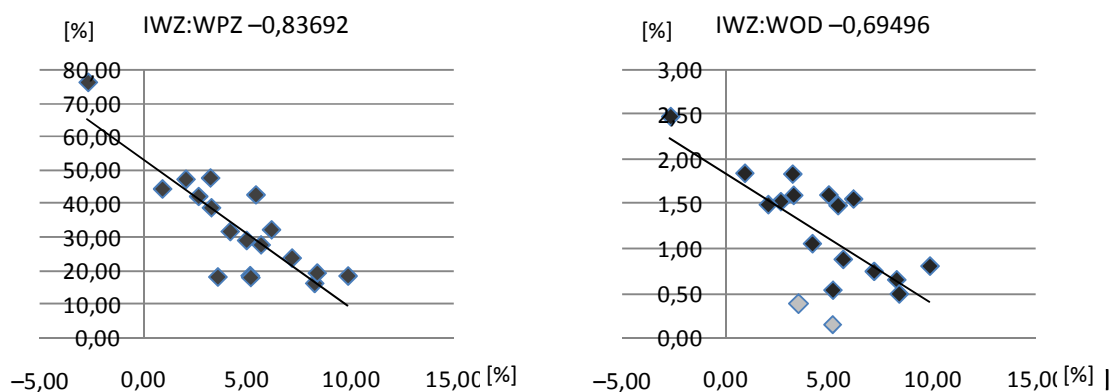
Źródło: opracowano na podstawie danych Biuletynu Informacji Publicznej, <http://www.szczecin.rio.gov.pl>, dostęp: wrzesień 2015 r.

Przedstawione na rys. 4 wartości IWZ wskazują, do jakiego stopnia poszczególne powiaty mogą się zadłużyć. Najwyższy limit osiągnął powiat gryfiński (9,86%). Oznacza to, że planując budżet na następny rok budżetowy, powiat mógł założyć taki poziom relacji planowanej kwoty z tytułu spłaty zadłużenia wraz z odsetkami i dyskontem do dochodu ogółem. Inaczej: na jedną złotówkę zaplanowanego dochodu ogółem powiat może uwzględnić dług wraz z jego obsługą na nieco poniżej 10 groszy. Tym samym będzie to miało wpływ na planowanie inwestycji, a ściślej: na rozwój ekonomiczny powiatu oraz na postrzeganie powiatu przez otoczenie (w tym przez społeczeństwo, instytucje finansowe, ewentualnych obligatariuszy, kontrahentów) jako powiatu o dość stabilnej i bezpiecznej sytuacji finansowej.

Odmienne sytuacja przedstawia się w przypadku powiatu wałeckiego. IWZ przyjął wartość ujemną (-2,72%). Spowodowane to zostało przekroczeniem o 3,16% łącznie wykonanych w analizowanym 3-letnim okresie wydatków bieżących nad wykonanymi dochodami bieżącymi. Dochody ze sprzedaży majątku były stosunkowo niewielkie i dotyczyło to tylko jednego roku. Znalazło to odzwierciedlenie w liczniku IWZ, który przybrał wartość ujemną – stąd również ujemna wartość wskaźnika. W takiej sytuacji, aby możliwe było uchwalenie budżetu na następny rok budżetowy, jednostka samorządowa powinna wprowadzić program oszczędnościowy, redukując wydatki i w możliwy sposób podnosząc dochody (w przypadku powiatu nie ma możliwości zwiększenia wpływów z podatków lokalnych); w przeciwnym razie budżet uchwalany jest przez Regionalną Izbę Obrachunkową.

Część badanych powiatów nie przekroczyła 4% wartości IWZ. Są to powiaty: białogardzki, gryficki, kamieński, myśliborski, pyrzycki i sławieński. W przypadku tych powiatów istnieją spore ograniczenia dotyczące dalszego zadłużania się i wzrostu inwestycji. Sytuacja taka, z jednej strony, wpływa na znacznie ostrożniejsze i przemyślane decyzje finansowe przez władze powiatu, a z drugiej strony hamuje możliwość rozwoju, który w przyszłości mógłby zapocentrować wyższymi dochodami. W odniesieniu do tych powiatów można stwierdzić, że ich stabilność finansowa, w tym wypłacalność, są przedmiotem obserwacji otoczenia – ewentualnych przyszłych inwestorów.

Dodatkowo sprawdzono stopień powiązania IWZ, wskaźnika poziomu zadłużenia i wskaźnika obsługi długu poprzez zastosowanie współczynnika korelacji liniowej Pearsona. Wyniki przedstawiono na rys. 5.

Rys. 5. Współczynnik korelacji liniowej Pearsona dla analizowanych wskaźników

Źródło: opracowano na podstawie danych Biuletynu Informacji Publicznej, <http://www.szczecin.rio.gov.pl>, dostęp: wrzesień 2015 r.

Jak wynika z rysunku, można stwierdzić dość silną ujemną zależność liniową pomiędzy analizowanymi wskaźnikami – dla IWZ i wskaźnika poziomu zadłużenia korelacja wyniosła -0,83692, a dla IWZ i wskaźnika obsługi długu -0,69496. Im wyższy jest zatem poziom IWZ, tym niższe powinny być wskaźniki poziomu zadłużenia i obsługi długu. Od tej zależności najbardziej odbiegają dwa powiaty – policki i gryficki – w relacji IWZ do wskaźnika obsługi długu (wyróżnione na rysunku jasnym znaczkiem).

PODSUMOWANIE

Wskaźniki zadłużenia zaprezentowane w niniejszym opracowaniu są istotnym wyznacznikiem stabilności i bezpieczeństwa finansowego jednostek samorządowych. W sytuacji przekroczenia dopuszczalnych limitów, w porównaniu ze wskaźnikami stosowanymi w przedsiębiorstwach, które mają pewną swobodę konsekwencji i interpretacji, w JST są to restrykcyjne prawne następstwa związane z brakiem możliwości uchwalenia budżetu na następny rok.

Przeprowadzone badania miały na celu określenie limitów zadłużenia 18 powiatów województwa zachodniopomorskiego na podstawie dwóch wskaźników obowiązujących do 2014 roku i nowego IWZ.

WNIOSKI

1. Najmniej bezpiecznym powiatem pod względem wypłacalności był powiat wałecki. Poziom jego zadłużenia przekroczył dopuszczalny limit, wynoszący 60%, o ponad 16 pkt procentowych. Potwierdzeniem niekorzystnej sytuacji finansowej jest ujemna wielkość IWZ (-2,72), która „unieruchamia” powiat pod względem możliwości finansowania inwestycji z dodatkowych zwrotnych środków. Ponadto udział zadłużenia na jednego mieszkańca był w tym powiecie najwyższy i wynosił 672,86 zł w analizowanym 2014 roku.
2. Najkorzystniejszą wartość IWZ odnotowano w powiecie gryfińskim (9,86%). Znajduje to pewne odzwierciedlenie we wskaźniku poziomu zadłużenia, który dla tego powiatu wyniósł 18,23%, co stanowi stosunkowo niski stopień finansowania długu dochodami ogółem. Jednak w rankingu zamożności powiatów w analizowanym roku to właśnie powiat gryfiński zajął ostatnie 18 miejsce, z dochodem na mieszkańca wynoszącym 841,25 zł.
3. Dodatkowo zbadana korelacja pomiędzy analizowanymi wskaźnikami wyniosła: dla IWZ i wskaźnika poziomu zadłużenia -0,83692, a dla IWZ i wskaźnika obsługi długu -0,69496, co wskazuje na stosunkowo silną ujemną zależność liniową.

PIŚMIENNICTWO

- Korolewska M., Marchewka-Bartkowiak K.** 2015. Indywidualny wskaźnik zadłużenia samorządów terytorialnych. Biuro Analiz Sejmowych, <http://orka.sejm.gov.pl>, dostęp: wrzesień 2015 r.
- Biuletyn Informacji Publicznej.** 2015. Regionalna Izba Obrachunkowa w Szczecinie, <http://www.szczecin.rio.gov.pl/>, dostęp: wrzesień 2015 r.
- Gospodarka finansowa jednostek samorządu terytorialnego.** 2013. <http://stat.gov.pl/>, dostęp: wrzesień 2015 r.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.** DzU z 1997 r., nr 78, poz. 483.
- Uchwała nr VII.29.Z.2015 składu orzekającego RIO w Szczecinie,** <http://bip.powiatwalecki.pl>, dostęp: wrzesień 2015 r.
- Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego.** DzU z 2003 r., nr 203, poz. 1966.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych.** DzU z 2009 r., nr 157, poz. 1240.
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym.** DzU z 1998 r., nr 91, poz. 578.
- Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym.** DzU z 1997 r., nr 121, poz. 769.
- Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze.** DzU z 2003 r., nr 60, poz. 535.
- Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej.** DzU z 2004 r., nr 173, poz. 1807.

